

İSMET İNÖNÜ

ULUĞ İĞDEMİR

Kurtuluş savaşımızda ve devrimlerimizde Atatürk'ün en büyük yardımcısı ve en yakın arkadaşı İsmet İnönü de doğa kanunlarına boyun eğerek dünyaya gözlerini kapadı. İnönü'nün ölümü ile son 65 yıllık tarihimizin yaprakları da kapanmış oldu. O, acılar ve başarılarla dolu bu altmış beş yılın simgesi idi.

Ben bu yazımda İnönü ile ilgili birkaç anımı ve Türk Tarih Kurumu'na olan yakınlığını anlatmak istiyorum.

İnönü ile ilk tanışmam 1928 Martında olmuştu. O yıl Ankara'ya ilk kez bir yabancı operet topluluğu gelmişti. Bu topluluk, başında Madam Kordi Miloviç'in bulunduğu ünlü Viyana operet topluluğu idi. Birinci Dünya savaşında İstanbul'da verdiği temsilleri, özellikle "Çardaş Fürstin" opereti ile tanınan bu sanatçı, şimdi yerine büyük bir işhanı ve çarşı yapılmakta olan eski Millet bahçesindeki derme çatma sinema binasında 27 Mart 1928'de ilk temsil olarak "Kontes Mariça"yı oynuyordu. Atatürk sanatçılara çok önem verirdi. Miloviç'in bu ilk temsiline de smokin giyerek gitmişti. Temsilin ortalarında tiyatronun dekorları yıkılmış, Miloviç ağlayarak oyunu bırakmıştı. Atatürk çok sıkılmış, sanatçıyı locasına çağırarak teselli etmiş ve ona: "İkinci kez gelişinizde Ankara'da yeni bir tiyatro binasında temsiller vereceksiniz, üzülmeğiniz" diyerek gönlünü almıştı.

İşte o akşam arkadaşlarıyla birlikte Çankaya'ya dönen Atatürk, derhal Başbakan İsmet Paşa'yı çağırarak ona, en kısa zamanda Ankara'da bir opera binası yapılması emrini verir. O zamanki hesaplara göre opera binası üç milyon liraya çıkabilirmiş. İnönü 200 milyon liralık devlet bütçesi içinden bu kadar bir parayı nasıl bulacağını düşünürken, orada bulunan Falih Rıfki (Atay), Atatürk'e, Türkocaklarının yeni yapılmakta olan binasında genişçe bir konferans salonu bulunduğunu, bunun az bir değişikliklerle bir tiyatro haline getirilebileceğini söyler. İsmet Paşa geniş bir nefes alır. Ertesi gün Türkocakları Merkez Heyeti'ne Başbakanlıktan telefon edildi, İsmet Paşa'nın yeni binayı görmek istediği bildirildi. Ben o tarihte Türkocakları Merkez

Heyeti Başkâtibi idim. Hemen planları alarak yeni binaya koştum. Biraz sonra İsmet Paşa da geldiler. İnşaat içinde ve planlar üzerinde bir inceleme yaptılar. Ben gerekli bilgileri verdim. Birkaç gün sonra Türkocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Ankara'ya gelince durumu ona bildirdim. Türkocaklarına Emlâk Kredi Bankasından önemli miktarda bir kredi açıldı. Binanın mimarı Hikmet Bey, konferans salonunun yanlarına geniş bölümlerle, arkaya bir sahne ve soyunma odaları ekledi. Bu sahne, dekor değiştiren asansörleri, gökyüzünü canlandıran arka perdesi ve gök gürültüsü yapan araçlarıyla Türkiye'nin ilk modern sahnesi idi. Salonun camla örtülü tavanının altına çelik tellerle alçıdan yeni bir tavan yapıldı. Yanlardaki pencereler kapatılarak alta ve üste localar eklendi. Ortaya da Atatürk için geniş bir loca yapıldı. Sahne makinelerinin yapımını ve ışıklandırma işlerini ünlü Siemens firması üzerine aldı. Öteki döşemeler Selâhaddin Refik marangoz fabrikasına verildi. Salonun koltukları Viyana'dan getirildi. Böylece Türkocağı binasının 300 kişilik konferans salonu şık ve rahat bir tiyatro salonu haline geldi. İlk Türk Operası, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ankara'yı ziyaretinde 1934'te burada oynandı.

İnönü, Türk Tarih Kurumu ile olan yakın ilgisini, kurulduğu günden başlayarak, ölünceye kadar sürdürmüştür. Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nun koruyucu başkanı idi. Onun ölümünden sonra bu Başkanlığı İnönü üstüne aldı ve çalışmalarımızı yakından izledi. Çıkan her yaptığımızı okuduğunu biliyorum.

Atatürk'ün ölümü üzerine, anısına ayırdığımız *Belleten*'in 10'uncu sayısına "Atatürk'ün Aziz Hatırasına" başlığı altında yazdığı yazının sonunda şöyle diyordu:

"Sevgili Ebedî Atatürk!"

*Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz"*¹.

İnönü 12 Kasım 1967'de Türk Tarih Kurumu binasının açılış töreninde de Kurumun şeref defterine şunları yazmıştır:

"Türk Tarih Kurumu büyük Atatürk'ün her eseri gibi hayal gibi doğdu.

¹ Son cümlesi Türk Tarih Kurumu binasının girişindeki Atatürk büstünün altına konmuş olan bu yazının, İnönü'nün el yazısıyla olan fotokopisini ikinci kez yazıma ekliyorum.

Göz kamaştırıcı bir abide haline geldi. Henüz genç yaştadır. Ehliyetli ellerdedir. Olgunluk devirleri çok feyizli olacaktır. Her yetişen nesil daha hayran olacaktır”.

İnönü, Atatürk’e sonsuz bir sevgi ile bağlı idi. Bazı kişiler, 1937’de Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, İnönü’nün Atatürk’le olan bağlantısının kesildiğini, hele hastalığı sırasında hiç görüşmediklerini ve dargın öldüklerini sanırlar. Bu, tümü ile gerçek dışıdır. Atatürk’ün de İnönü’yü ne kadar çok sevdiğini, ona bağlı olduğunu bir belge ile kanıtlamak isterim.

1959 yılında rahmetli Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk’ü son hastalığında tedavi eden Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’le konuşarak “Atatürk’ün Hastalığı” başlığı altında bir yapıt hazırlamış ve bu yapıtın müsveddeleri basılmak üzere Kurumumuza verilmişti. Son provaları gören bir arkadaşımız, kitapta İnönü’nün İstanbul’a gelerek Dolmabahçe Sarayında Atatürk’ü ziyaret etmesine ilişkin bölümü görünce “Bunda bir yanlışlık olacaktır.” dedi. Bunun üzerine provaları İnönü’ye götürerek gösterdik. İnönü kitabın 27’nci sayfasında yer alan “*İnönü, kendi hastalığı geçip ayağa kalkar kalkmaz Ankara’dan İstanbul’a gelmiş ve Dolmabahçe’de Atatürk’ün ziyaretine üç dört defa gitmiş. Atatürk İnönü’yü görmekten memnun olmuş. Her defasında onu derhal kabul etmiş; geç vakitlere kadar yanında alakoymuş; uzun uzun görüşmüşler. Her ayrılışta Atatürk, İnönü’ye kendisini yine beklediğini söylemiş. Son defasında da yakında tekrar buluşmak arzusu ile ayrılmışlar.*” biçimindeki bölümün “*üç dört defa*” ve “*her defasında onu derhal kabul etmiş*” cümlelerini silerek ve sayfaya “ek” işaretiyle “*Sarayda misafir etmiş*” sözcüklerini eklemiştir. Bu çıkarma ve eklerden sonra bu bölüm şu biçimi almıştır:

“İnönü kendi hastalığı geçip ayağa kalkar kalkmaz Ankara’dan İstanbul’a gelmiş ve Dolmabahçe’de Atatürk’ün ziyaretine gitmiş. Atatürk, İnönü’yü görmekten çok memnun olmuş; sarayda misafir etmiş; geç vakitlere kadar yanında alakoymuş; uzun uzun görüşmüşler. Ayrılışta Atatürk, İnönü’ye kendisini yine beklediğini söylemiş. Son defasında da yakında tekrar buluşmak arzusu ile ayrılmışlar”².

İnönü çeşitli söylev ve açıklamalarında Atatürk’ün bu yakın ilgi ve sevgisini dile getirmiştir. Eğer Atatürk İnönü’ye küsmüş, onunla

² Kitabın bu sayfasında İnönü’nün yaptığı değişikliklerin fotokopisini sunuyorum. Sayfadaki öteki düzeltmeler, rahmetli Ruşen Eşref Ünaydın’ındır.

olan yakın dostluğuna son vermiş olsaydı, vasiyetnamesine beşinci madde olarak:

“İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.” hükmünü koyar mı idi?

İnönü, Atatürk devrimlerinin de en cesur ve en içten savunucusu idi. Onun bu devrimlerden ödün (taviz) verdiği görülmemiştir. Latin harflerinin kabulünden sonra birçoklarımız ara sıra, kolay geldiği için, Arap harfleriyle not tutmuş, yazı yazmışızdır. Fakat İnönü, kanunun onaylanmasından başlayarak, Arap harfleriyle bir tek kelime yazmamıştır.

Layiklik ilkesinde de İnönü son derece titizdi. Politika yaşamında din konusunda kendisine ve partisine gericiiler çok ağır suçlamalarla saldırdıkları halde o, layiklik yolundan ayrılmamış, din sömürücülüğüne hiç bir zaman sapmamıştır.

İnönü, “Türk müziğinin geleceği çok sesli Batı müziğindedir” ilkesine de bağlı kalmıştır. Onun Batı müziği konserlerini kaçırdığı az görülürdü. Ölümünden on on beş gün kadar önce Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının bir konserini yerinde izlediğini gazetelerde okumuştuk.

İnönü her şeyden önce bir ilke adamı idi. İnanıldığı ilkelerden kolay kolay ayrılmaz, onları cesaretle savunurdu. Atatürk ilkelerine içten bağlı olduğu için onları hayatının sonuna kadar savunmuştur.

İnönü'nün büyük özelliklerinden birisi de görev duygusu, görev sorumluluğu idi. Onun için görevin büyüğü küçüğü yoktu. Her işi ciddiye alır, sonuna kadar izlerdi.

Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği Cumhuriyetin 50. yıldönümü seminerinin ilk konuşmasını 23 Ekim 1973'te “İstiklâl Savaşı ve Lozan” konusunda İnönü yapmıştı³. Konuşmasını banda almıştık. O tarihten sonra sık sık konuşmanın ne zaman makine ile yazılacağını sormuştu. Baskıdan önce mutlaka görmek istiyordu.

Onun bir başka özelliği de her şeyi öğrenmek istemesidir. Hiç bir şeyi üstünkörü geçiştirmek istemez, özüne, derinliğine inmek isterdi.

Yazımı rahmetli Adliye Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un 8 Ocak 1928'de Türkocakları Merkez ve Hars Heyetleri onuruna Ankara'da verdiği yemekte Türkocakları Merkez Heyeti Başkanı Ham-

³ Bu konuşmayı bu sayımızın başyazısı olarak okuyacaksınız.

dullah Suphi Tanrıöver'in İnönü için söylediği sözlerle bitirmek istiyorum:

“Biz İsmet Paşa’yı, büyük inkılâbı en derin bir sezikle kavramış ve onu şuurla, cesaretle infaz eden büyük bir devlet adamı olarak tanırız. O, bir gün Başvekil olmayabilir, hattâ mebusluktan çekilir. Biz, onu bugün haiz olduğu ehemmiyetten bir zerre kaybetmemiş bir vatanperver olarak sevmekte, saymakta devam edeceğiz. O, Türk vatanının en asil fikir kuvvetlerinden biridir”⁴.

Büyük kişiliğinin anısı önünde saygı ile eğilelim.

⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1928.

Sayın İnönü 5 Mayıs 1965'te Türk Tarih Kurumunda Fransa'nın eski Dışişleri bakanlarından M. René Massigli'nin "La Turquie devant la Guerre. Mission à Ankara (1939-1940)" adlı eseri için düzenlenen kollokiumda konuşurken

U. İğdemir

M. R. Massigli'nin kitabı için yapılan toplantıda Sayın İnönü
Rahmetli Dışişleri Bakanlarından Selim Sarper'le konuşurken

Atatürk'ün aziz hatırasına

Türk tarih kurumu bu ruhada bir toplantı tertip etmiş oluyorsa. Buna hepimiz hürmet ve muhabbetle, koşarak geldik. Cemiyet kurmak, cemiyet içinde konuşmak Atatürk'ün yaşadığı bir adeti ve çok hususî bir meharret idi. Bir toplantıdan onun ruhu şad olacaktır. Bizde bu fırsatı verdiği işin de Türk Tarih Kurumuna teşekkür etmeliyiz.

Türk tarih kurumu, milli kültürümüz, kültürel terbiyemizin işin birinci derece de faydalı bir müessesemizin olmuştur. Geniş nitelikte enternasyonal nesriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojiye dayanan araştırmaları, ilmi ve ideal uğruna da yeni âlemler açmıştır.

Bir milleti en büyük kayıpla, kendine itimadını kaybetmesidir. Cumhuriyet kadar iki yüzyıla yakındır ki, bu milletimiz okunmuş geçirmişleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanmadan konmuşlardır. Türklerin milli hayatını karakterde mahrum etmek isteyen bir yabancı edebiyatın zehirli telkini, en dikkatli olduğumuzu zanneden ilim muhittelerimizde bile yerleşmişti. Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün hususî alakası ve tesiri sayesinde, tetkiklerinde baş başına dışını ve hüküm vermiş bir müstakim zihniyetle tenaziyi denmiştir.

U. İğdemir

Bu millî kültür için büyük kazanç ve çok sağlam bir esastır. Kürimin, kırk yıllık hurafeler ve sabit fikirleri karşısında tereddüt etmeksizin, hakikatleri bulmak ve söylemek cesaretini muhafaza etmesini isteriz. Türk Tarih Kurumunu, Türk milletinin medenî kabiliyet ve hizmetlerini, insanlık âleminde teşrih ederken yeni nesillerin tamiy ideallerine de taze can katığından emin olabilir.

Sengili ebedî Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekle, aşk ile takip edeceğiz.

31.3.1939

İsmet İnönü

Sayın İnönünün yazısının ikinci sayfası

U. İğdemir

Türk Tarih Kurumu Büyük Atatürk'ün

Her eseri gibi bir hayal gibi doğdu. Göz

kamaştırarak bir âbide haline geldi. Henüz

Genç yaştaadır. Ehlizetli errededir.

Olgunluk devirleri çok ferizli olacakadır.

Her yetisen nesil daha hayran olacakadır

İsmet İnönü

12 Kasım 1962

Sayın İnönü'nün Türk Tarih Kurumu binasının açılış
günü Kurumun şeref defterine yazdıkları

üzere, başka kimsenin ziyaretini pek arzu etmeyordu. Yâverleri bile huzuruna gaayet seyrek girerlerdi... Bununla beraber, yakın arkadaşlarından bazıları ziyâretine gelirlerdi.. O Kendi de onları isterdi... Hatırlıyorum ki bir defâ, İsmet İnönü gelmişti. Onu derhal kabûl etti; onunla bir hayli görüştü"...

- "Evet; İsmet İnönü'nün kendinden ijitmiş olarak ben de biliyorum ki, İnönü, kendi hastalığı geçip ayağa kalkar kalmaz Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe'de Atatürk'ün ziyaretine üç dört defâ gitmiş. Atatürk İnönü'yü görmekten memnun olmuş. Her defasında onu derhal kabûl etmiş; geç vakitlere kadar yanında alakoymuş; uzun uzun görüşmüşler. Her ayrılışta Atatürk İnönü'ye kendisini yine beklediğini söylemiş. Ve yakında tekrar buluşmak üzere görüşmüşler. Biliyorum..."

- "Atatürk, mareşal Fevzi Çakmak'ı da kabul etti... Ali Fethi Okyar'ı da... Siz de, kabul edilenlerden değil mi idiniz? Bilmeyor musunuz, azizim?..."

- "Hâttâ, bir defâ, İstanbul'da rasen bulunan elçileri hep birden kabul etmişti. Ertesi gün keyfiyet, İstanbul gazetelerinde ve Anadolu ajanasında yayınlanmıştı..."

- "Evet; öyle idi, hatırlıyorum... Fakat, istifârâ hâtur için her gün gelenlerden çoğu, aşağıda, yâverler dâiresindeki defter-i mahsusa imza eder, ve ya kart bırakır; o dâirede yâverler tarafından ağırlanır, temennilerini bildirir giderlerdi. Bunlar, sonra, münâsîp

(Ek). Sarayda misafir rehberi

Sayın İnönü'nün Ruşen Eşref Üneydin'in "Atatürk'ün Hastalığı" adlı eserinin provaları üzerinde yaptığı düzeltme